

Валентина Д. ПИТУЛИЋ*
Филозофски факултет
Универзитета у Приштини
са привременим седиштем
у Косовској Митровици

Оригинални научни рад
Примљен: 23. 12. 2024.
Прихваћен: 27. 2. 2025.

ФОЛКЛОРНЕ ТЕМЕ У ЛЕТОПИСУ МАТИЦЕ СРПСКЕ У 19. ВЕКУ**

У истраживању фолклорних тема у *Летопису Матице српске* биће занимљиво пратити жанровску фреквентност, као и етнопсихолошке, антрополошке, етнологске, социолошке и друге приступе свим облицима усменог казивања. Од првог листа који је штампан 1824. године у Будиму, великим трудом и јасном визијом Георгија Магарашевића, часопис се бавио фолклорним темама не само у оквиру српског етноса већ и у балканском и словенском контексту. Показаћемо шта је било занимљиво записивачима и истраживачима усменог наслеђа, са посебним освртом на фолклорну грађу која је објављивана у *Летопису Матице српске* до краја 19. века.

Кључне речи: *Летопис*, Матица српска, часопис, лирске песме, епске песме, словачке песме, приповетке, пословице.

Летопис Матице српске је најстарији часопис у Европи који излази у континуитету од 1824. године. У првом броју изложен је програм и концепцирана уређивачка политика. Уредник, Георгије Магарашевић, у уводном слову првог *Летописа*, који је изашао 1825. године, говори о уређивачкој политици и наглашава да „Све што се год Славенског народа от Адрјатског до Леденог мора вообще; а особито што се нас Србаља тиче што у књижевном призрању; све є то предмет Србске Лѣтописи; а нѣн карактер нека овај буде: никог неувредити, но свыма што выше ползе принети” (ЛМС, 1825/1: 5). Листајући прве бројеве види се да *Летопис* још увек нема фолклорне теме.

* valentina.pitulic@pr.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0003-0034-6100>

** Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-66/2024-03/200184)

У *Летопису* за 1926. годину први текст о фолклористици потписује А. Драгосављевић, а тиче се поетике, а посебно проблема емоционалности народних песама. Скретуће се пажња на анонимног певача, у тексту „Гласъ и вредноћа народны Сербски пѣсама” указавши на најдубље емоције које ове песме изазивају код свих народа, посебно апострофирајући таленат народног певача којег аутор назива „красноречац”, који својим красноречјем „онако просто, а разумно; онако силно, а уредно; онако точно и разговетно; онако видно и чувствително; стваъ какву представивши и изѣснити, као што су народне Сербске пѣсме”. (ЛМС 1926/4: 99). Аутор говори о томе да ће прост човек из народа, било у радости или жалости, у шали или збили, боље изразити своја осећања „неголи найскуснии писменный какавъ спѣвачія” (ЛМС 1826/4: 99), да су песме значајне јер бистре човеков ум, одвраћају од зла, уче га да расуђује, да се Бога боји.

Већ у *Летопису* из 1828. биће објављене лирске („Жеља неиспуњена”, „Срећа”, „На Краљевској Столици – Гори Сремској”) и епске песме („О завеевану Крима”, „Моба Копчић бега”) (ЛМС 1828/4), док ће три године касније бити објављена народна епска песма „Милета Огризовић” (ЛМС 1831/2). У *Летопису* су објављиване песме из различитих циклуса, са елементима анахронизама, као што је случај у епској песми објављеној 1832. године, у којој је цар Мурат смештен у покосовски циклус. У овом броју објављена је и једна песма косовског циклуса, о подвигу кнеза Лазара и издаји Вука Бранковића. На крају стоји податак: „Гаврилъ Пекаровиъ л. с.” У овом броју објављена је и једна љубавна лирска песма и једна епска песма којима је у потпису Лазаръ Стефановић. Тенденција објављивања фолклорне грађе тридесетих година 19. века биле су српске лирске и епске песме у којима ће се наћи и песма из циклуса Краљевића Марка, која пева о борби Марка Краљевића и Филипа Маџарина, забележена у Срему, уз назнаку „Народна песма по сремскомъ певану препевана одъ Максима Ивановичъ” (ЛМС 1837/1: 54).

Четрдесетих година 19. века наставиће се интересовање за усмену грађу која је долазила из различитих средина, уз разнолике жанрове попут баладе. Објављена је варијанта песме из Вукове збирке „Женидба Милића барјактара”, која пева о женидби Црнојевић Ива, мотив о уклетој невести, али се чини да недостаје крај песме. Уз њу је остављен податак да је забележена у Србији, у селу Мутници (ЛМС 1840/1). Грађа из овог периода је значајна јер има песама у којима су сачувани архаични елементи, попут епске песме у којој се пева о жртвовању девојке аждаји из језера (ЛМС 1840/3).

Значајан допринос у објављивању народних песама даће и Јован Суботић, који ће у *Летопису Матице српске* за 1841. годину објавити занимљиву песму која има и елементе баладе и епске песме, мотив о одвођењу невесте у смрт. Занимљиво је да се у песми, по формулативним правилима епског певања, налази каталог јунака који је измештен на онај свет, са елементима посмртне свадбе, где ће се наћи кум Стефан са Роксандом из Леђана, Реља од Пазара, хајдук Вељко, Љутица Богдан...

Објављивање фолклорне грађе биће настављено и почетком педесетих година 19. века, из пера многобројних записивача, попут др Јована Суботића, Јаше из Кумана и Милутина Попића, који ће по први пут објавити и веселе љубавне песме са раскалшним садржајем (ЛМС 1841/3: 68)). Поред љубавних, биће објављене и сватовске песме из Срема где је значајан моменат и описивање обичаја. Наводе се и песме које су певане приликом прошења девојке, позивања законика, наздрављања, ломљења погаче, о надевању имена и тепању укућана. На крају текста стоје иницијали записивача, У. М. (ЛМС 1845/3).

Објављивање лирских народних песама настављено је и у наредним годинама. Посебно је занимљива 1847, година победе Вукове реформе, када ће се у *Летопису* наћи 160 женских лирских народних песама, углавном љубавних, испод којих пише „Милутин”, највероватније записивач. У *Летопису* из ове значајне године објављене су и јуначке песме из ускочког циклуса, о Десанчић Гојку, са мотивом ослобађања сужња из тамнице кога ослобађа „Раде од Косова”. Објављено је неколико словачких народних песама на српском језику, као и песма „Цар Константин и сестра му Јелена”, са мотивом родоскрвнућа, од Теје Кебине родом из Сомбора. Занимљиво је да ће се овде појавити мотив сличан песми „Урош и Мрњавчевићи” из Вукове збирке. Значајно је и објављивање епских песама од мање познатих записивача који су повремено слали *Летопису* своје записе о песмама које певају о догађајима из епских биографија не само знаменитих јунака већ и значајних историјских личности. Објављена је песма о смрти патријарха Арсенија Чарнојевића, који жали што ће умрети у туђини и песма о Црнојевић Иву, у потпису „јеромонах и учитељ у Борчи, О. Николић” (1841/4). Објављена је и песма о женидби Сарајлић Илије, варијанта песме Женидба Милића барјактара, са потписом записивача Милоша Радоичића. Од истог записивача је и песма „Новаковић Грујо” са мотивом неверне жене и песма „Иво Црнојевић и Мехмет султан (на годину 1461)” (1843/2).

Богата грађа објављена у *Летопису* садржи и песме о борби Турака и Црногораца на реци Црнојевића 1692. године, како стоји у запису, (1845/1) као и песма о Сењанину Иву који ослобађа сестру од Турака, коју је саопштио Георгиј Стефановић. Објављена је и песма „Кула врлог Милете” или „Црни орао” за коју стоји податак да је од Георгија К. Стефановића, а у којој се пева о цару Душану у којој налазимо и мотив преузет из легенде о убиству царевића Уроша (1845/4). Као што су слепи гуслари певали епске песме Вуку Караџићу, појавиће се и у *Летопису* песме слепих гуслара. Једна од њих је од слепца Глише Гаинова из Д. Сент Ивана, коју је забележио Г. К. Стефановић, а пева о Ђурађу Смедеревцу (1846/1). Значајно је што је у *Летопису* настављен континуитет бележења епских песама, са подацима о записивачима и казивачима. У *Летопису* из 1843. биће објављене две песме Георгија Г. Стефановића, „Женидба од Горице Вука” забележена од казивача Милке Лазић (ЛМС, 1846/2). У *Летопису* за 1846. годину објављена је песма „Посавчић Стеван” од матере Г. Саобштитеља. Песма припада косовском циклусу, кругу песама о закаслелом јунаку. Забележена

је занимљива песма Г. К. Стефановића „О Бечкерекy”, коју је записао од благодeјанског куварa Ферка Штивића родом из Ирига. Песма почиње стиховима „Бечкерекy малій Цариграду” (ЛМС 1846/4: 129). Забележено је и неколико лирских песама.

У години победе Вукове реформе биће у *Летопису* објављена песма „Зидање Раванице”, уз податак: „Ова се песма налази у стародревномъ рукопису списана одъпочившегъ Пароха Сомборскогъ Јоана Маширевића, Г. К. Стефановићъ” (ЛМС, 1847/2: 100). Објављена је и песма „Јанић Комљен” (ЛМС 1947/2), мотив делије девојке која ослобађа јунака од Турака. Остављен је испод песме податак: „Ова ми є пѣсма пѣвана за мог’ у Бечу бавлєня године 1844. одънекогъ Луке Н. Родомъ изъ Дрниша у Далмацији недалеко од Шибеника” (1847/2: 109). Песму „сообштио Стеванъ Ристичъ”.

Наредне године настављено је објављивње народних песама, као и народних игара. Георгиј Стефановић је наставио са објављивањем епских народних песама, међу којима су углавном варијанте песама о ропству Јанковић Стојана. Објавио је и песму „Свети Ђурађ и царева девојка” са мотивом савладавања аждаје од стране светитеља (ЛМС 1848/1). Георгије Стефановић је објавио и песму „Јанковић Стојан и Смиљанић Илија”, варијанта песме „Ропство Јанковић Стојана”. Објављена је и песма „Змај деспот Вук и Бане од Леђана” (ЛМС 1848/1). У овом броју Георгије Стефановић први пут је објавио и 14 загонетки.

Поред епских народних песама у *Летопису* су објављивани и други жанрови усмене књижевности, као што су лирске народне песме, баладе, загонетке и приповетке. Објављене су коледарске песме под називом „колеђанске пѣсме”. Једна је потпуно христјанизована, а то је песма о јасики која није мировала већ је Богородица проклела да трепери. Објављено је и пет почашница и „Баранске песме од Драгосављевића” међу којима и барањска митолошка песма о космичкој свадби (ЛМС 1857/1: 119).

Први приказ словачких народних песама је приредио Јован Колар, урадивши класификацију на 21 врсту у обиму од 2500 песама, указавши на то да се у овим песмама осећа радост живота (ЛМС 1841/2: 7). Упоредио их је са српским, уз констатацију да Словаци „као и Сербскій пастыръ, кои као Аркадцы и Швайцери у крылу естетства живи, безъ певаня живити не може” (ЛМС 1938/2, стр. 9). Занимљив је и корпус карпатских песама (по словачком) који је објавио записивач са иницијалима Ђ. Ј. (ЛМС 1857/2).

У *Летопису* из 1847. године биће објављена и етнолошка грађа. Описана је једна игра коју прати песма „Ој ти коло малено”. Наслов је „Сигра разбиграда или Ој ты коло малено” (ЛМС 1847/1: 138), забележена од Александре Јовановић из Сремских Карловаца, кћери Јована земљеделца, саопштио Г. К. Стефановић (ЛМС 1847/1).

У наредних шест година нема фолклорних прилога. О овој појави подробно је писао Јаков Игњатовић, уредник *Летописа* за 1854. годину. Он ће направити осврт на неинтересовање интелектуалаца за усмено наслеђе. Наглашава да су први уредници, Магарашевић и Светић, поставили јасну уредничку политику, да се објављује оно што је везано за српску културу из било које словенске средине да долази. Он се осврнуо и на однос књижевних првака на народну књижевност, истакавши да је су први уредници рачунали на учену класу која је онда „велику охоту књ народной књижевности показывала, и нису се надали, да ће Лѣтопись спасти само на индивидуалне силе поедины уредника” (ЛМС 1854/1: 5). Јаков Игњатовић жали што нема интересовања за народну књижевност и наводи да су прва два уредника, Магарашевић и Светић, одредили програм, а Јован Суботић апострофирао њихово опредељење да у *Летопису* буде све оно што се односи на словенски народ уопште, или и на српски (ЛМС 1854/1: 3).

Јаков Игњатовић у уводном тексту „О индиферентизму српске учене класе према српској књижевности” пише да се последњих година „кодъ учене класе наше прама народне књижевности – найвећа апатія влада” (ЛМС 1854/1: 7). Наводи да је учена класа у време преласка словенске или славеносрпске књижевности у српску била ревноснија него данас. У старо доба било је теже писати него данас, каже Игњатовић, јер се тада писало славеносерпски, а онај ко је писао српски сматрао се јеретиком, али су били ревносни у писању, упркос потешкоћама у штампању. Шта би, каже он дао један Соларић, Стојковић, Трлајић, Видаковић, Милутиновић, Доситеј, да су имали оне услове као што имају писци у ово време, па опет ништа, апатија (ЛМС 1854/1: 7).

После Игњатовићевог текста и критике неће се у уређивачкој политици ништа битно променити у вези са објављивањем фолклорне грађе. У часопису ће бити све мање песама, али ће се, спорадично, појављивати записи народних приповедака и говорних народних творевина. Већ 1856. године биће објављена приповетка „Деветоглава аждаја”, коју је записао И. Стефановић (ЛМС 1856/2). Наредне године биће у знаку објављивања народних приповедака и српских пословица, прво коло, које су дате по азбучном реду. На крају стоји иницијал К. (ЛМС 1858/2), док ће друго коло пословица бити објављено у Летопису за наредну годину (ЛМС 1859/1).

Шездесетих година 19. века наставиће се објављивање народних пословица као и народних приповедака, од различитих записивача. Један од њих биће од Ђорђа Рајковића, а завршиће се објављивањем тринаестог кола пословица у *Летопису* из 1869. године. Значајне су и приповетке које је „саопштио” Стојан Новаковић (ЛМС 1862/1). Биће објављене и приповетке „Балонја и лист” из збирке Ђ. К. Стефановића и приповетку коју је записао Ђ. Максимовић (ЛМС 1960/1).

Шездесетих година 19. века појавиће се и коментари на епско наслеђе. У тексту „Босна” аутор пише да Призрен народна песма назива Цариградом (ЛМС 1960/1, стр. 122), описује се путовање Гиљфердинга у Неродимље, где затиче предање о погибији Цара Уроша од руке краља Вукашина. Каже да нико не зна епске песме у периоду од царевића Уроша до смрти кнеза Лазара. Питао је људе о песмама о Урошу, Вукашину, Милошу и Лазару, а они су одговорили: „Таквих песама нема код нас” (ЛМС 1960/1, стр. 185). Један човек из Неродимља му каже ако жели да чује песме о Лазару да иде у Црну Гору и приморје. Настављано је и објављивање српских пословица, четврто коло, међу којима ће се наћи: „Где си видео у слепца очи”, „Опрости другом па ће и теби други”, „Уклони се од неправде па ће она и од тебе” итд.

Осамдесетих година 19. века настављено је објављивање народних приповедака. Ова богату грађу сакупио је по Срему Дамјан Прерадовић и објављена је под насловом „Српске народне приповетке, скупио по Срему Дамјан Прерадовић” (ЛМС 1884/1). Објављене су и „Њеке народне игре, до сада непокупљене, или друкчије описане. Прибрао Мујо Медић” (ЛМС 1884/4, 1885/1). Значајан допринос представља објављивање народних приповедака из Горње Крајине под насловом „Српске народне приповјетке из Горње Крајине, скупио их Владимир Красић” /ЛМС 1886/1).

У последњим деценијама 19. века у *Летопису* је опало интересовање за објављивање народних умотворина. Спорадично ће се објављивати записи народних приповедака и народних игара, али ће се појавити и критички текстови о нашем фолклорном наслеђу, попут првих текстова Лазе Костића, Илариона Руварца, Милана Савића, критички текстови о нашој гусларској традицији Владимира Каракашевића (ЛМС 1899/2, 1900/4). Значајно је поминути текст „О узроку опадања народне појезије” Драгутина Ј. Илића (1883/4), у којем разлоге опадања народне поезије налази у нестајању народних задруга јер је „за напредак народне појезије нужно: удесно земљиште, добро развијен домаћи живот до крајности изведен морал народни” (ЛМС 1883/4: 21). Значајан је и прилог „Мртвачки обичаји и обреди код јужнијех Словена прије и сада”, говор Вида Вулетића Вукасовића на „Конгресу фолк-лоре у Чикагу” (ЛМС 1895/4: 54).

Последњи текст о фолклорном наслеђу у *Летопису Матице* за период који је био предмет нашег истраживања је из 1900. године, „Гусле и гуслари. Прилог уз културно-историјску расправу ’Музичка уметност у Срба’ написао Владимир Каракашевић” (ЛМС 1900/4) и наставак је серије текстова Владимира Каракашевића који су излазили у последњој деценији 19. века, а односи се на музичку уметност Срба и гусларску традицију.

Значајан помак у бележењу и проучавању усмене традиције српског народа у велики допринос дала је уређивачка политика *Летописа Матице српске* која је отворила врата обајављивању усменог наслеђа српског и других словенских народа. Велики допринос дали су уредници Матице српске и сакупљачи који су осетили важност објављивања усмене грађе. У проу-

чавању усменог наслеђа у *Летопису* значајна је и друга половина 19. века, посебно последње деценије, када је фреквентност објављивања опала, али се појављују и текстови о критичком односу према усменом наслеђу. Значајно је напоменути и то да се у *Летопису Матице српске* појављују текстови о раду Вука Стефановића Караџића и односу појединих уредника према његовом раду. Можда је потребно поменути и текст о преношењу моштију Вука Стефановића Караџића у Београд. Однос *Летописа Матице српске* према Вуку Караџићу може бити тема неког будућег истраживања. Разноврсност фолклорне грађе која је објављивана у *Летопису Матице српске* говори о великом значају часописа који је у турбулентним годинама 19. века по српску историју, књижевност и културу дао значајан допринос, посебно у бележењу, презентовању и почетку проучавања богате фолклорне грађе Срба и словенског народа.

ИЗВОРИ

- Лѣтописи на годѣ 1825. перва частица, издана Георгіем Магарашевићем.
Сербскій лѣтописъ наставлянъ Милошемъ Светићемъ, частица друга, у Будиму 1831.
- Сербскій лѣтописъ наставлянъ Оеодоромъ Павловичемъ за год. 1832.
- Новый Сербскій лѣтописъ за год. 1837. Часть перва, уредникъ Оеодоръ Павловичъ, у Пешти 1837.
- Новый Сербскій лѣтописъ за год. 1838. Часть втора, уредникъ Оеодоръ Павловичъ, у Пешти.
- Новый Сербскій лѣтописъ за год. 1840. Часть втора, уредникъ Оеодоръ Павловичъ, у Будиму 1840.
- Новый Сербскій лѣтописъ за год. 1840. Часть трећа, уредникъ Оеодоръ Павловичъ, у Будиму.
- Новый Сербскій лѣтописъ за год 1841. Часть перва, уредникъ Оеодоръ Павловичъ у Будиму.
- Новый Сербскій лѣтописъ за год 1841. Часть втора, у Будиму, уредникъ Оеодоръ Павловичъ.
- Сербскій лѣтописъ за год. 1843. Часть втора, у Будиму.
- Сербскій лѣтописъ за год. 1845. Часть перва, у Будиму.
- Сербскій лѣтописъ за год. 1845. Часть третъя, у Будиму.
- Сербскій лѣтописъ за год. 1845. Часть четверта, у Будиму.
- Сербскій лѣтописъ за год. 1846. Часть перва, у Будиму.
- Сербскій лѣтописъ за год. 1846. Часть втора, у Будиму.
- Сербскій лѣтописъ за год. 1846. Часть трећа, у Будиму.
- Сербскій лѣтописъ за год. 1846. Частица четверта, у Будиму.
- Сербскій лѣтописъ за год. 1847. Частица перва, у Будиму.
- Сербскій лѣтописъ за год. 1847. Часть втора, у Будиму.
- Сербскій лѣтописъ за год. 1847. Частица четверта, у Будиму.

- Србскій лѣтописъ за год. 1848. Часть первая, уредник Симеонъ Филиповић, у Будиму.
- Србскій лѣтописъ за год. 1854. Часть I, у Будиму.
- Србскій лѣтописъ за год. 1856. Часть II, у Будиму.
- Србскій лѣтописъ за год. 1857. Часть I, у Будиму.
- Србскій лѣтописъ за год. 1857. Частица втора, у Будиму.
- Србски лѣтописъ за год. 1858. Свеска прва, уређује Јованъ Ђорђевић, у Будиму.
- Србски лѣтописъ за год. 1858. Свеска друга, у Будиму, уређује Јованъ Ђорђевић, у Будиму.
- Србскій лѣтописъ за год. 1859. Частица прва, у Будиму уређује Јованъ Ђорђевић, у Будиму.
- Србскій лѣтописъ за год. 1860. Часть прва, у Будиму.
- Србскій лѣтописъ за год. 1861. Часть друга, уређује А. Хацић у Будиму.
- Србскій лѣтописъ за год. 1862. Часть прва, у Будиму.
- Србскій лѣтописъ за год. 1862. Часть друга, у Будиму.
- Србскій лѣтописъ за год. 1863. Часть прва, у Будиму.
- Летопис Матице српске, 1883, уређује А. Хацић, свеска прва, у Новоме Саду.
- Летопис Матице српске, 1883, уређује А. Хацић, свеска четврта, у Новоме Саду.
- Летопис Матице српске, 1895, уређује А. Хацић, свеска прва, у Новоме Саду.

ЛИТЕРАТУРА

- Двеста година „Летописа Матице српске”*. Зборник. Годишњак Библиотеке Матице српске, Нови Сад, 2024. Посебно издање.
- Летопис Матице српске: уреднички програми*. Прир. Д. Иванић, Св. Милашиновић, Нови Сад: Матица српска, 2024.

Valentina D. Pitulić

FOLKLORE THEMES IN *LETOPIS MATICE SRPSKE*

Summary

This paper traces the continuity of folklore themes in *Letopis Matice srpske*, a journal first published in 1824, which this year celebrates the bicentennial of its inaugural issue. Throughout its history, the journal has featured contributions on Serbian and Slavic folklore, making a significant impact on the study of oral literature.

We examined the persistence of folklore themes, focusing on the early interpretation of folklore as a scientific discipline, the emphasis on shared Slavic origins, the publication of various oral literary genres, and the reception of these works in Europe. The significance of publishing such a rich body of material lies in its archival preservation of the ethno-psychological, anthropological, ethnological, sociological, and other cultural profiles of a people.

Particular attention is devoted to the work of Vuk Stefanović Karadžić, both before and after his linguistic reforms, highlighting the differing receptions of his contributions in the first and second halves of the 19th century. The analysis demonstrates that *Letopis Matice srpske* has played a pivotal role in showcasing the richness of folkloric heritage, which has been valued differently across various historical periods and continues to be a subject of ongoing research and reinterpretation.

Keywords: *Letopis*, Matica srpska, journal, lyric poems, epic poems, Slovak poems, short stories, proverbs.